

Särskilt begåvade elever och elever med höga betyg: erfarenheter av Nackas grundskolor

**Åsa Melander
Mars 2022**

Särskilt begåvade elever och elever med höga betyg: erfarenheter av Nackas grundskolor

Sammanfattning

En klar majoritet av de medverkande eleverna är nöjda med sin skolgång i grundskolan. Detta gäller den stimulans och de utmaningar de har fått: det stöd de har fått från lärare när de har blivit klara snabbt eller när de har haft behov av svårare uppgifter. Bland de medverkande eleverna finns det ingen stor problematik vad gäller att bli negativt särbehandlad, att lärare inte kan, vill eller förmår att ge svårare eller fördjupande uppgifter ibland, eller att det finns för höga förväntningar på att dessa elever ska fungera som "extralärare" eller liknande.

En del elever efterfrågar mer utmaningar, de flesta i lägre stadier (före högstadiet, eller årskurs 7). En liten minoritet menar att de fick större chanser att utvecklas under de tidigare åren än under högstadiet. Matematik står ut som ett ämne där fler har fått extra uppgifter. Exempelvis nämner flera att de fick börja med gymnasimatematik redan på högstadiet. Några som inte fick det hade önskat att få den möjligheten, andra önskar sig liknande möjligheter i andra ämnen än matematik. Ett exempel som nämns är ytterligare, fördjupande och svårare, lektioner i ett ämne för de som vill. Drygt hälften av de intervjuade gymnasieeleverna tycker att de får mer stimulans i gymnasiet.

Vid en jämförelse med en tidigare intervjustudie som rapportförfattaren utförde för sin bok "Skola och begåvning" (Studentlitteratur 2021) så finns det färre skillnader mellan hur eleverna i olika Nackaskolor har upplevt sin skolgång jämfört med den grupp studenter som intervjuades för boken år 2020. Att studenterna i studien kom från helt olika håll geografiskt är troligen en anledning, men även i ljuset av det så verkar Nackaelevernars svar mer lika varandra. De är nöjda med mycket.

Nästan alla känner press från sig själva att få bra resultat – vilket är vanligt – men knappt hälften känner press från föräldrar. Det är mer än i undersökningen med studenterna för boken, där i princip ingen kände press från föräldrar. Knappt hälften har känt socialt utanförskap för att de kan mer, eller lär sig lättare än de flesta andra, men nästan ingen har upplevt det som ett stort problem. En person kände sig alltid utanför.

Innehållsförteckning

Inledning	4
Social samhörighet och trevnad	5
Svårighetsgrad på undervisningen	6
Hjälp från lärare	8
Svårare specialuppgifter och utmaningar	9
Grupparbeten	10
Vänta på andra och hjälpa andra	11
Relationer till lärare	11
Skillnad mot gymnasiet	12
Avslutande diskussion	13
Referenser	14
Appendix: Samtliga enkätfrågor och svar	16

Inledning

På uppdrag av Nacka kommun har under hösten och vintern 2021-22 en undersökning genomförts om hur elever som har fått höga betyg och/eller är "särskilt begåvade" upplever sin skolgång i Nacka. Syftet med undersökningen har varit att samla information om några sådana elevers erfarenheter av Nackas grundskolor. Skollagen föreskriver att elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling. Historiskt har det varit vanligt i Sverige att sådana elever inte stöttas på ett likvärdigt sätt, ibland eftersom de ändå uppfyller målen, ibland av ideologiska skäl.

Rapportförfattaren, Åsa Melander, är doktorand med inriktning på skola, likvärdighet och begåvning. År 2021 publicerade hon boken "Skola och begåvning" (Studentlitteratur) som bygger på intervjuer år 1995 och 2020 med två olika grupper av åtta studenter som hade haft högsta betyg i alla ämnen när de lämnade gymnasiet. En del jämförelser görs i denna rapport mellan hur dessa intervjuade studenter (som då kallas "studenterna") upplevde sin skolgång på olika håll i Sverige fram till 2018, och de intervjuade Nackaelevernans erfarenheter.

Information om undersökningen skickades till samtliga rektorer för Nackas grundskolor under hösten 2021. De ombads att vidarebefordra en enkät till de särskilt begåvade elever i årskurs nio som de menade visar utomordentliga kunskaper i ett eller flera ämnen. Ett förslag var att välja ut elever som har höga betyg i alla ämnen, ett annat sätt var att välja ut elever som visat särskild begåvning för något eller några ämnen.

Begreppet "särbegåvad" eller "särskilt begåvad" är otydligt. Det har ingen exakt definition vilket ofta har lett till oklarheter vad gäller vem som eventuellt kan anses vara "särskilt begåvad". Skolverket skriver att fem procent av eleverna kan räknas som särskilt begåvade, men det finns ingen praktisk vägledning vad gäller vad som skiljer "den sjätte procenten" elever från den sista av de "fem procenten". Det finns även stor bredd i begreppet: en person som ses som "särskilt begåvad" kan vara extremt långt före andra i samma ålder, eller något före andra. Det är därför ett ibland problematiskt begrepp att använda, och en del forskare undviker det.

Det är sannolikt att även rektorerna var osäkra på hur de skulle tolka den ursprungliga frågan. Undersökningen omformulerades därför till att även direkt rikta sig till elever med högsta betyg i allt, utvalda enbart baserade på detta, utan något annat omdöme eller klassificering. Detta innebär att medverkande elever dels har valts ut av rektorerna, och dels har valts ut enbart baserat på höga betyg. Kriterierna för det första urvalet är inte "objektivt" och det senare kriteriet inkluderar även elever som inte nödvändigtvis har så lätt för sig i skolan, men som har jobbat hårt, kanske mer än många andra. I rapportens text används termen "begåvade".

I två enkäter kommenterades det att frågorna var ställda som att utgångspunkten är att om man har bra betyg så har man lätt för att lära sig i skolan. En av dem kommenterade att hen hade arbetat hårt för att få bra resultat och att det hade varit svårt. Detta illustrerar svårigheten med att undersöka hur särskilt begåvade barn har det i skolan: bra betyg behöver inte innebära att man har haft lätt för att lära eller att man skulle kategoriseras som "särskilt begåvad", men just denna undersökning hade som mål att få veta mer om erfarenheterna hos sådana elever.

Undersökningen omfattade även elever som går i Nacka gymnasium och som har gått i grundskolan i skolor i Nacka. Frågorna på enkäterna var huvudsakligen samma till båda grupper, och främst av flervalskaraktär. Även de äldre eleverna svarade således huvudsakligen på frågor om deras erfarenheter av grundskolan, men det fanns även några frågor om gymnasiet. Samtliga enkäter innehöll även öppna rutor med möjlighet att skriva fritt.

34 svar på enkäten har inkommit, 10 från grundskoleelever och 24 från gymnasieelever. Många inkomna svar var mycket utförliga. Eleverna, 26 flickor och 8 pojkar, har erfarenheter från 8 olika grundskolor i årskurs 7-9 och en del elever har gått i ytterligare andra Nackaskolor före årskurs 6 eller 7. Det är inte ovanligt att fler flickor än pojkar svarar på liknande enkäter (i Sveriges Elevkårers nyligen genomförda gymnasieundersökning om skolpolitik 2022 kom 65 procent av svaren från flickor). I det här fallet vet vi inte hur många pojkar och flickor som blev uppmanade att svara på den, eftersom många av dem skickades direkt från respektive skolas rektor. Fler flickor än pojkar får högre betyg, vilket också har betydelse. Ingen information finns om elevernas socioekonomiska bakgrund.

Enkäten var helt anonym, men de som var villiga att även ställa upp på en intervju ombads att lämna sin e-mailadress (gymnasieelever) eller en e-mailadress till en förälder (grundskoleeleverna). 5 personer intervjuades, två grundskoleelever och 3 gymnasieelever. Intervjupersonerna valdes ut för att ge ett så brett spektrum av svar som möjligt: både pojkar och flickor, med erfarenhet av olika grundskolor och som hade skrivit ganska olika svar i enkäten. Citaten i texten kommer både från enkätsvar och intervjuer.

Den fråga som styrde undersökningen var "hur upplevs skolan och undervisningen av elever som får höga betyg och/eller är mycket begåvade, och som ofta har lätt för att lära". Målet var att få information om deras erfarenheter, och eleverna har ibland ganska olika sådana. Deras svar återges precis som de sades eller skrevs. Undersökningen är inte heltäckande eller vetenskapligt framtagen, men den kan ge kvalitativ information och ett underlag för vidare diskussion.

En kritisk kommentar inkom till kommunen, troligen från en elev, med synpunkten att elever som har det svårt i skolan borde ges mer stöd i stället för särskilt begåvade elever. Detta är inget motsatsförhållande. Alla elever ska få möjlighet att utvecklas och alla elever ska få stimulans och de stöd de behöver.

Social samhörighet och trevnad

I sammanhang där det är omstritt att lägga resurser på elever som det förefaller gå bra för bortser man ofta från att det finns sociala aspekter av att vara lite annorlunda: det är inte ovanligt att elever som det går bra för kan ha sämre social samhörighet. De flesta barn vill "passa in" och det kan innebära svårigheter att kunna mer, eller ha lättare att lära sig. Gruppträck kan vara starkt. Professor Roland S Persson skriver att begåvade personer kan bli ett hot mot ett socialt status quo (1997) och att de ofta blir ignorerade, stigmatiserade eller till och med "utkastade" från sitt sociala sammanhang (2014): nästan inga kulturer eller grupper accepterar att någon skiljer sig för mycket åt (2016). Sådana attityder kan det vara svårt för en skola att göra något åt. Olika undersökningar om begåvade barn har visat att de inte sällan har vantrivts i skolan.

En förhållandevis låg andel av Nackaeleverna uppger att de har haft några sådana problem beroende på att de kan mycket eller kan lära sig mycket. 20 av 34 menade att de sällan eller aldrig kände sig utanför av denna anledning, medan 5 "alltid" eller "ofta" kände så. 9 sa "ibland". De menar samtidigt att skolan inte skulle ha kunnat göra något åt detta.

"Att jag har känt mig utanför är inget som skolan skulle kunna göra något åt, det handlar mer om att jag inte kan jämföra mig med mina kompisar till exempel, jag kan inte säga att jag tycker att något är svårt."

"Jag har absolut känt mig utanför. Det handlar om att mina kompisar inte får så höga betyg och jag vill inte att de ska jämföra sig, så jag berättar inte vad jag får utan stöttar dem för vad de har åstadkommit."

Nästan alla är dock positiva till sin skolgång. Ingen säger sig ha blivit mobbad eller retad och flera skriver spontant att de har mått bra socialt. Nästan samtliga svarade att de "alltid" eller "ofta" tycker att det är roligt att gå i skolan: 29 av 34. Detta är en hög andel. Även i intervjuer och fri text var eleverna positiva till skolan och några kommenterade att det inte var något problem för dem att de oftast fick bättre resultat än många andra. En elev tyckte dock att det "aldrig" var roligt att gå i skolan.

"Variationen gjorde det roligt! Det finns nästan alltid någon lektion på dagen som jag ser fram emot, det kan vara en intressant genomgång om andra världskriget på historian eller att få fortsätta mitt broderi på syslöjden."

"Det var kul att folk kunde fråga om hjälp för att de visste att man nog kunde, så det var aldrig något problem att synas så."

"Visst har man en stämpel av att man är smart, 'A-barn', men det kommer väl av avundsjuka eller osäkerhet. Det påverkar en lite men inte alltid."

Generellt verkar det som att färre begåvade barn och unga idag blir eller känner sig utstötta än förut: i denna rapportförfattares undersökning med studenter på 1990-talet hade i princip samtliga känt sig retade eller mobbade ibland, medan bland studenterna som gick i skolan på 2000-talet var det ingen som hade sådana erfarenheter (i boken Skola och begåvning).

De flesta av Nackaeleverna tyckte inte heller att skolan blev tråkig för att det gick för långsamt fram. 19 av 34 elever tyckte att det "sällan" eller "aldrig" var tråkigt av den anledningen. En högre andel av gymnasieeleverna menade dock att grundskolan "ofta" eller "ibland" var tråkig för att det gick långsamt: 12 av 24.

"Det gick ofta lite långsamt fram och ibland kunde vi gå igenom samma sak lite väl många gånger."

Grundskoleeleverna uppger inte att de tycker att det har känts som ett problem att de kan mycket eller blir klara snabbt: samtliga svarar "sällan" eller "aldrig" på det.

Att eleverna till största delen känner sig hemma i ett socialt sammanhang kan ha haft betydelse för att de inte har försökt utföra uppgifter eller prestera sämre än de egentligen skulle ha kunnat. Att grupstryck kan ha stora effekter är känt. I en engelsk undersökning av elever på selektiva skolor upplevde elever som började där mindre press att inte göra bra ifrån sig jämfört med på tidigare skolor, vilket gjorde att de mätte bättre (Weeds 2013). I undersökningen med studenter från 1990-talet uppgav några studenter att de ibland inte hade gjort sitt bästa för att inte "stå ut", medan det inte var något problem bland studenterna (båda grupper i boken Skola och begåvning). Av Nackaeleverna svarade 25 av 34 att de "aldrig" eller "sällan" hade gjort något sämre än de hade kunnat, men 2 gymnasieelever svarade "ofta". 7 svarade "ibland". För flera av dem har det dock inte handlat om att inte visa att de kan något.

"Inte om det har varit något betydande men ibland har jag inte velat lägga mer tid på något. Men aldrig för att gömma mig."

Svårighetsgrad på undervisningen

Det är viktigt att man får utmaningar som passar en i skolan. Hjärnforskaren Martin Ingvar och vetenskapsjournalisten Gunilla Eldh skriver i boken Hjärnkoll på skolan (2014) att begåvade barn behöver "motiveras att anstränga sig över den genomsnittliga nivån" och att skolan riskerar att inte vara "relevant" för elever om de mest sitter av tiden. Fredrik Ullén, professor i

kognitiv neurovetenskap, menar att man har störst möjlighet att utvecklas om man koncentrerar sig på gränsen till sin förmåga (2016). Det är därför viktigt att alla barn, oavsett vad de kan, får utmaningar på rätt nivå ibland.

Just att undervisningen är för enkel sägs ibland vara en orsak till att en del elever som skulle kunna få goda resultat tappar sugen och slutar arbeta i skolan. Hur stort det problemet är råder det ingen enighet om: en del studier från USA menar att det kan röra sig om 20 procent, en fransk studie rapporterade en tredjedel, men Guez et al. (2018), som diskuterar dessa studier, menar att det finns liten evidens för att det skulle vara en så hög andel, och att det inte är något oroväckande stort problem för skolan.

I undersökningen med studenter (i boken Skola och begåvning) var det ungefär hälften som hade upplevt det som ett genomgående problem att det var för enkelt, och det är ungefär samma andel bland Nackaeleverna: 17 av 34 elever tyckte att det alltid eller ofta var för lätt i skolan. 4 elever tyckte dock sällan att skolan var för lätt.

”Jag har inte varit något underbarn och inte haft tråkigt i skolan. Jag har lärt mig allt i skolan som alla andra, men kanske har jag haft lättare att förstå allt jag lär mig på lektionerna.”

”Enligt mig var mängden av arbete i grundskolan mycket och trots att inte varje enskild uppgift var jättesvår, hittade jag alltid saker att ägna mig åt. Jag upplevde aldrig att brist på stimulans, snarare en tyngd från allt arbete som jag överpresterade på.”

”Under de tidiga åren i skolan fick jag svårare uppgifter och utvecklades mer, men det blev sämre senare, i högstadiet.”

Flera av dem kommenterar att de också har fått jobba i skolan, även om det har varit lättare för dem. ”Jag satsar mer på det” var en kommentar.

En del säger att de själva har hittat svåra uppgifter att utföra eller annat att fördjupa sig i när de har varit klara.

”Mycket i grundskolan var för lätt, men jag har inte irriterat mig på det. Ganska ofta tyckte jag det var skönt att inte lägga ner mer tid och ibland hittade jag annat att göra, jag fördjupade mig i en del saker själv.”

Det faktum att man ”kan för mycket” gjorde att en del fick svårt att hinna med att ta med ”allt” de kunde i uppgifter eller på prov. Det kan också bli ett stressmoment. ”Det handlar oftast inte om att lärandet är svårt, men det tar tid och handlar om att få med allt som jag vill ha sagt för att känna mig nöjd.” En person föreslog att det hade varit bättre med mer specificerade uppgifter, ”ange de fyra viktigaste skälen...” istället för en öppen uppgift där man kan skriva väldigt mycket.

Några elever föreslår att det skulle finnas nivågruppering i en del ämnen för att få en bättre anpassning till olika erfarenheter och kunskaper:

”Något man skulle kunna ändra är att man hade spetslektioner eller liknande för folk med goda resultat.”

”Det jag skulle vilja ändra på är att få en bättre valmöjlighet till att läsa vidare ifall det är enkelt. Dessutom tycker jag att grupper för de som tycker att det är enklare kan skapas i de ämnen som det krävs i. Dessa grupper kan hjälpa varandra och få utvecklas vidare tillsammans med en lärare.”

Nivågruppering är ett klassiskt sätt att hantera det faktum att elever lär sig olika fort och/eller kan olika mycket. I många länder är det standard i högre årskurser i skolan, men i Sverige har det inte funnits någon officiell nivågruppering sedan indelningen av matematik och engelska på högstadiet i "särskild" och "allmän" engelska och matematik försvann på 1990-talet. Den indelningen baserades på elevernas egna val, och det var inte sällan socioekonomiska faktorer som bestämde vilken variant man valde. Nivågruppering har i Sverige ofta setts som något negativt och ganska många har uppfattningen att det alltid missgynnar svagare elever. Så behöver det inte vara: olika studier har visat positiva effekter för såväl svagare elever som starkare elever. Även Skolverket skriver att nivågruppering kan "ge positiva effekter för elever på alla nivåer" (2012). Några Nackaelever skriver att undervisningen på deras skola var nivågrupperad i något ämne, så på åtminstone någon Nackaskola förekommer det idag.

Hjälp från lärare

Professor Roland S Persson menar att svensk skola länge var inriktad på att "fokusera på elevers brister" och att "avhjälpa dem" så att alla elever nådde en "acceptabel miniminivå" (2014). Fortfarande fokuserar många skolor mycket på att alla elever ska få E, och inte på att alla ska utvecklas så mycket som möjligt. Med tanke på att skolor ofta utvärderas baserat på detta kriterium så är det i någon mån förståeligt.

Man ska vara medveten om att det kan vara mycket svårt att vara lärare för 30 elever som kan ha mycket olika förutsättningar och intressen. En australisk studie (Coorey, 1998, citerad i Gross, 2006) menade att "kunskapsspännet" i en klass med åtta-nioåringar kan spänna över fem år, och då hade man ändå räknat bort de tio procent som hade högst och lägst resultat. Om det är så är det inte konstigt om fokus blir "medelnivån".

Mer problematiskt är det om lärare tycker att elever som det går bra för inte "förtjänar" någon hjälp. En amerikansk undersökning (McCoach och Siegle 2007) visade att lärare som arbetade med elever med särskilda behov (andra särskilda behov än att behöva större utmaningar) var mindre benägna att stötta åtgärder för begåvade barn. Begåvade barn i skolan diskuteras ibland som ett "elitproblem".

I undersökningen med Nackaelever var detta inte ett problem, eller ett mycket begränsat problem. Eleverna var nöjda med det stöd och den hjälp de hade fått av sina lärare. Få tyckte att de hade blivit negativt särbehandlade för att "klarade sig ändå". 28 av 34 elever menade att de "alltid" eller "ofta" fick tillräcklig hjälp; 6 av 34 sa "ibland". Av grundskoleeleverna menade 2 av 10 att de sällan fick hjälp lika snabbt som klasskamraterna, men 6 av 10 sa att de "alltid" eller "ofta" fick hjälp lika snabbt.

"Jag fick alltid hjälp från lärare och de var tålmodiga och kunde förklara när man frågade varför saker var som de var. Det gjorde att man kunde få en djupare förståelse av det som man lärde sig om och det satte sig bättre. Lärarna verkade inte tycka frågorna var särskilt jobbiga och svarade ofta med ett leende på läpparna när de såg att man var intresserad. På så sätt uppmuntrade de intresset."

"Jag har fått relevant stöd och uppmuntran från lärarna hela tiden."

"Alla lärare är bra och hjälper mig när jag behöver det. Jag får inte mindre hjälp än andra."

Svårare specialuppgifter och utmaningar

Bland elever som kan mycket och/eller behöver större utmaningar är det ganska vanligt att de skulle vilja få svårare uppgifter när de blir klara. Det är inte ovanligt att elever då får "fler uppgifter av samma slag", men utan att det blir svårare: om man kan ett moment i matematik bra så får man fler tal att lösa som handlar om samma sak, med samma svårighetsgrad. I undersökningen med studenter (boken Skola och begåvning) var möjligheten att ibland få svårare uppgifter något som efterfrågades av många.

Bland Nackaeleverna menade 13 av 34 att de "alltid" eller "ofta" fick svårare uppgifter om de blev klara före de flesta andra. Bland grundskoleeleverna var det en lägre andel: en person fick "ofta" svårare uppgifter och ingen "alltid". Bland gymnasieeleverna svarade hälften "ibland" eller "sällan".

Minst fyra kommenterar i positiva ordalag att de fick möjlighet att börja med gymnasiematematik redan i högstadiet. Några efterfrågar samma möjlighet i andra ämnen. SO och NO nämns en eller två gånger som ämnen som elever har fått svårare uppgifter i. Flera säger att de uppgifter de har fått har varit fördjupande och/eller svårare, inte "mer av samma sak". Det var inte "fler uppgifter för att ha något att göra", sa en. Flera kommenterar även att lärarna var positiva när de bad om svårare uppgifter och "blev glada och peppande om man frågade om mer".

"Jag fick jobba med gymnasieböcker, även om mycket av det är repetition också, och välja svårighetsnivå själv. Det var positivt att få välja själv och jag fick inga prov på det. Det var inte alltid svårare, men jag fick tillräckliga utmaningar och jag hade fått svårare utmaningar om jag hade bett om det."

"Jag hade velat ha svårare saker att göra, om lärarna märker att det går bra och att man vill göra mer så borde de försöka ge en det. Jag hade gärna velat börja med gymnasiematte tidigare."

Det faktum att det blev svårare i högstadiet nämns av flera som gärna hade velat få lite svårare uppgifter under de tidigare åren också.

Matematik är det ämne som nämns mest, både vad gäller att få svårare uppgifter, och som ett ämne där det kan vara enklare för lärare att erbjuda svårare uppgifter (ofta genom att man får fortsätta arbeta på egen hand). Detta är vanligt – matematik behandlas ganska ofta som ett "specialfall" och ofta när skolor funderar på särskild undervisning så börjar det med matematik. Även i undersökningen med studenterna (i boken Skola och begåvning) var det oftast matematik som nämndes och de forskningsstudier som har gjorts i Sverige handlar ofta om matematik.

Några Nackaelever kommenterar att de har lagt mycket tid på att göra uppgifter "perfekt" eftersom det inte var tillräckligt svårt, men att de skulle ha föredragit att ibland få svårare uppgifter och att det kunde räcka att de första uppgifterna var "tillräckligt bra" för att gå vidare. Några menar att det kan bli för många "basala" uppgifter och skulle föredra att det inte alltid krävdes att man gör alla "lätta" uppgifter innan man får fortsätta med något svårare. Några nämner "egna strategier" som de har haft för att göra det svårare och lära sig mer när de har tyckt att det har varit för lätt.

Det faktum att det inte enbart är de som blir klara snabbt som kan behöva svårare uppgifter tas upp av några. Några säger att de är "för petiga" men att de ändå skulle ha velat ha svårare saker att göra.

En person kommenterar nivågruppering. "Det ledde till att de som satsade lika högt som jag själv hamnade i samma grupp. Det underlättade lektionstiden som inte blev störd lika ofta. Jag hoppas att inte lägre presterande elever missgynnades av det."

Tre personer framförde kritik mot att de inte hade fått mer anpassade uppgifter: "Ibland känns det som att vi som behöver en utmaning glöms bort och att man tar till första bästa reservplan för att fördriva tiden för oss. Jag hoppas att det kan förbättras."

"I matematiken fick jag en extrabok att arbeta i, men var tvungen att lära mig på egen hand för att läraren var tvungen att hjälpa de som inte klarade den vanliga matematiken. Den boken jobbade jag mig igenom relativt fort ändå men istället för att få ännu mer utmanande material hjälpte jag mina klasskamrater istället, som en extralärare. I efterhand önskar jag verkligen att jag hade fått mer utmanande uppgifter."

"Jag tycker inte att det är rätt att man ska sitta och traggla med uppgifter som är lätta enbart för att lärarna inte kommer på något mer utmanande eller enbart för att det tar tid. Alla borde ha rätt till utmaning oavsett hastighet (inom rimliga gränser), det behöver inte alltid vara den som blir klar långt före alla andra som behöver utmaning."

Grupparbeten

Det är vanligt att elever som det går bra för och som är ambitiösa inte gillar grupparbeten. I en engelsk studie konstaterades det att många lärare menar att begåvade barn tycker om att arbeta i grupp, medan eleverna själva föredrog att arbeta ensamma (Stephen och Warwick, 2015). Det kan innebära att man får arbeta långsammare och/eller mindre ambitiöst än man vill. I intervjuerna med studenter på 1990-talet och 2000-talet (för boken Skola och begåvning) så var det fler som gick i skolan på 80-90-talen än på 2000-talet som hade liknande dåliga erfarenheter av grupparbeten. Idag är pressen på betyg kanske större än den var på 90-talet och flera Nackaelever nämner som en anledning till att de inte gillar grupparbeten att det också innebar "gruppbetyg".

"Som överpresterande blev jag satt i grupparbeten med elever som behövde mer stöd i skolan och det upplevde jag var en orimlig förväntan på mig som elev att hjälpa dem."

"Det som jag kan tycka kunde varit bättre var att de inte hade placerat mig i grupparbeten med 'sämre' elever. De resonerade nog att jag kunde hjälpa eleverna att bli bättre men då vi ofta fick gruppbetyg drog detta ned mina resultat och det blev mycket stress för mig själv då jag fick göra det mesta. Jag tycker därför inte att gruppbetyg passar i grundskolan men detta kanske endast var ett problem för mig då jag hade mycket höga ambitioner."

"Jag tycker att konceptet grupparbete är bra och jag uppskattar det i gymnasiet då de flesta är motiverade men i grundskolan är det sämre, jag har väldigt ofta behövt göra allt jobb medan de andra suttit och pratat och gjort annat under lektionen. Detta leder alltså till att gruppmedlemmarna får betyg gratis, tack vare att jag gjort allt jobb."

Vänta på andra och hjälpa andra

I undersökningen med studenter (i boken Skola och begåvning) var det fler personer som gick i skolan på 80-90-talen än på 2000-talet som ibland blev tillsagda att vänta på andra eller ombedda att hjälpa andra om de är klara. Det är vanligt att elever har irriterats över det. Bland Nackaeleverna var det få som hade fått vänta på andra innan de fick fortsätta: 27 av 34 sa att det hände "sällan" eller "aldrig".

"Några gånger har jag blivit klar tidigare än andra. Det negativa med detta har varit att vissa lärare ibland har utnyttjat det genom att säga, 'gå runt och hjälp dina klasskamrater', vilket är något jag inte alltid uppskattat."

För grundskoleeleverna var det inget stort problem att de blev ombedda att hjälpa andra: 6 säger att det hände sällan, 4 att det aldrig hände.

"Det hände mer när jag var yngre att jag fick hjälpa andra, men jag har alltid velat hjälpa andra. Om jag kan något så lär jag mig ännu bättre om jag lär ut det så det är bra inlärning att traggla med andra, det var inget problem för mig men jag vet att en annan person med höga betyg i min klass tyckte det var jobbigare. Det är förstas inte bra om läraren formellt ber en vara extralärare, så det är bra om de frågar om man tycker det är ok."

Även en gymnasieelev säger att hen hjälpte andra en hel del, både i lågstadiet, och i matematik och språk i synnerhet i högstadiet, men det var inte något negativt.

Relationer till lärare

En stor majoritet av eleverna är mycket nöjda med sina lärare och skriver utförligt om hur de har fått hjälp, stöd och utmaningar. Även i intervjuerna med studenter (boken Skola och begåvning) pratade många om att de hade haft goda relationer till lärare. Av Nackaeleverna så var det många som hade någon speciell lärare som de tyckte såg deras behov extra väl: 17 av 34, medan 9 av 34 inte vet eller inte har svarat. En person som inte upplevde att hen hade någon särskild relation till någon lärare menar att det hade varit samma för alla.

"Jag gillade mina lärare och de olika alternativen som lärarna erbjöd vid undervisning. Flera lärare kom med glatt humör varje dag och inspirerade mig."

"Mina skolor hade kompetenta lärare och jag lärde mig allt det man ska i grundskolan. I gymnasiet mäter sig min utbildning bra med de som har gått i andra skolor."

"Mina lärare var engagerade, kompetenta och pedagogiska. De gav tydlig feedback som visade på vad man skulle förbättra till nästa gång, så man kunde prestera bättre. De hyllade en när man gjorde bra ifrån sig vilket motiverade en att jobba hårdare. De brydde sig om elevernas välmående."

"Jag tyckte om de flesta lärarna som undervisade (fann dem underhållande eller dyligt), på så sätt blev lektionerna roliga fastän själva innehållet sällan var särskilt stimulerande. Jag hade önskat att fler lärare lade ner lika mycket tid på de elever som var understimulerade, som de som hade det tufft i skolan."

En finsk studie (Laine 2016) visade att många lärare var ganska positiva till att differentiera undervisningen för begåvade elever, men att i vilken utsträckning elevernas behov möttes i praktiken berodde mycket på den individuella läraren.

I intervjuerna med studenter (i boken Skola och begåvning) var det några som ibland hade känt att lärare blev provocerade om de kunde svaret eller hade en "bättre lösning" på ett problem. Det var ingen av Nackaeleverna som nämnde detta som ett problem.

Ibland kan man känna press från lärare att alltid få goda resultat. Bland eleverna i Nacka var det få som upplevde det så: 8 av 34 upplevde press från lärare, medan 31 kände press från sig själva att göra bra ifrån sig. Pressen från lärare kunde yttra sig genom att de fick höra "det var inte likt dig" eller liknande om det inte gick så bra på ett prov. Lärarna hade höga förväntningar, "ibland för höga". En person sa att det inte hände så ofta, men att det var "våldigt jobbigt då".

Knappt hälften, 15, upplevde press från föräldrar, och 10 upplevde press från kompisar. Det är fler som kände press från föräldrar än i undersökningen med studenter (boken Skola och begåvning): bland dem var det ingen som kände press från föräldrarna (däremot upplevde även de press från sig själva).

"Jag tycker miljön är stressad och pressad, jag ville alltid ha bättre betyg. Men skolan eller lärarna kunde inte ha gjort något åt det, man sätter pressen på sig själv, jag känner ingen press från lärarna."

Ett par elever kommenterade att lärare kunde bli förvånade om de inte fick högsta betyg om de brukade få det. En av dem menade att läraren kunde ha högre förväntningar än hen själv. Läraren "kunde föreslå att man kunde jobba mer på något även om man hade fått B och var nöjd med det själv, som om det inte var så bra med ett B".

Två personer kommenterar att de har känt sig stressade av att ofta bli bedömda. En sa att det hade varit bra om skolan var mindre prestationsinriktad och mer "för lärandets skull", även om det hade gått bra för hen. "Jag hade velat få stöttning i att lära mig för att det är intressant, inte för ett visst betyg, då hade jag orkat mer och säkert lärt mig mer."

Ett par personer menar att de ibland har fått höra "det räcker" eller "du behöver inte lägga ner så mycket tid på den där uppgiften" på ett sätt som gjorde att de kanske kände sig lite "tillbaka-hållna".

Skillnad mot gymnasiet

De 24 gymnasieeleverna kommenterade även skillnaderna mellan grundskolan och gymnasiet. 14 av 24 tyckte att de "alltid" eller "ofta" fick mer stimulans i gymnasiet. 8 svarade "ibland" och 2 "sällan" eller "aldrig". Flera menar att det är "mycket svårare" och att de måste läsa mer, några kommenterar att de inte behövde läsa på något förut.

"Det går bra och jag får fortfarande bra resultat, men det är en annan nivå. Men jag hade en bra grundskola, jag känner mig väl förberedd. Det är mer att man måste plugga själv också nu, det var inget självklart i grundskolan, jag pluggade inte på matteprov före gymnasiet men det måste jag nu, jag läste mest igenom böckerna i SO men det är mycket högre tempo nu."

En person har känt att andra elever hade lärt sig mer i andra grundskolor och har känt sig efter i en del ämnen. Flera kommenterar också att de får mer stimulans av gymnasiet. "Nu kan jag ingenting", sa någon för att jämföra hur det kändes nu jämfört med i grundskolan vad gäller hur mycket stimulans hen fick och var "målen" sattes.

"Jag tror även att man blir mindre 'unik' i gymnasieklassen då betygsnivåerna där ofta är jämnare. Detta i sin tur antar jag är mer stimulerande och utmanande."

De här kommentarerna liknar till stor del vad de intervjuade studenterna sa i boken Skola och begåvning: att man väljer ett program där många har mer likartade intressen än i grundskolan gör helt naturligt att både möjligheten att känna samhörighet samt att få utmaningar och stimulans ökar.

Ett par elever kommenterar att de kände grundskolelärarna bättre: "Jag tyckte om att man hade närmare relationer till lärare i grundskolan. De brydde sig på ett sätt som lärare på gymnasiet inte gör." Detta är något som kan gälla alla elever och är inte specifikt relaterat till begåvning.

Avslutande diskussion

De medverkande eleverna fick frågan om vad de skulle ha velat ändra i grundskolan om de hade kunnat. Det finns få genomgående teman i deras tankar och förslagen är inte omfattande: majoriteten av eleverna är nöjda, eller mycket nöjda, med sin skolgång. En del av eleverna upplever att de fick en hel del extrauppgifter i grundskolan som var utmanande, andra önskar sig fler sådana ibland. Socialt sett har i princip inga av eleverna haft några problem som de menar att skolan skulle ha kunnat göra något åt, utan det begränsade utanförskap som någon eller några har känt ibland har primärt handlat om samhälleliga attityder eller gruppträck som slår igenom och svensk "jantelag".

En del elever kommenterar att de inte behövde repetera inför prov eller läsa mycket hemma före gymnasiet. Detta kan bli ett problem vid högre studier (gymnasium och/eller högskola). I undersökningen med studenter (boken Skola och begåvning) så menade några att det hade varit en enklare övergång till gymnasiet om de även dessförinnan hade "lärt sig plugga". Även i andra studier om begåvade barn och unga återkommer det ibland som ett tema. Några av Nackaeleverna menade att de hade bra studieteknik även om de inte hade behövt läsa mycket själva dessförinnan, och att det i gymnasiet "handlade mer om att det är så mycket att göra".

En del av de problem som inte har varit ovanliga i studier om begåvning, barn och skola finns det inte så stora tecken på bland Nackaeleverna: att aldrig få tillräcklig stimulans, att känna sig negativt särbehandlad vad gäller hjälp från lärare eller att i för hög utsträckning fungera som "extralärare".

Flera elever kommenterade att de tyckte om att höra från lärare att deras engagemang uppskattades: att lärare peppar dem att lära sig mer och när de ställer frågor. Det gjorde både att de kände sig sedda och att de fick inspiration att studera mera. Det har inte enbart med resultat att göra: det kan vara bra att få beröm för att man får goda resultat, men engagemang kan vara annorlunda. Att känna sig uppskattad av lärare har i olika studier varit en betydelsefull faktor för elever att "våga vilja" lära sig mera, medan elever som upplever sig vara ett "problem" för läraren kan tappa lusten. För Nackaeleverna verkar detta inte ha varit ett problem.

Att en enskild lärare kan göra stor skillnad för en elev som det går bra för menade studenterna i boken Skola och begåvning. Många av dem hade haft en lärare som hade gjort något extra för dem, och som hade blivit betydelsefull. Bland Nackaeleverna var det hälften som menade att de hade haft minst en lärare som hade sett deras behov av stimulans extra väl, men många menade att flera lärare hade gjort insatser för dem.

En del andra förslag som gavs av eleverna rörde primärt olika undervisningssätt, som alla elever kan ha olika uppfattningar om och som inte direkt berör temat för denna undersökning. Flera resonerar också kring det faktum att det finns elever med andra förutsättningar och att inte allt kan vara optimalt alltid. Detta gäller också när nivågruppering föreslås.

Skillnaden mellan att få "fler uppgifter av samma" och "fler uppgifter som är svårare eller djupare" är viktig. Det är en klassisk anledning för elever att kritisera det de får göra, och att det känns som "reservlösningar". Många Nackaelever betonar att de har fått svårare och djupare uppgifter, inte fler av samma sak. I synnerhet på högstadiet, och i synnerhet i matematik, har ganska många fått "extra" stimulans. Några önskar att de även tidigare hade fått möjlighet att få svårare uppgifter.

En viktig poäng framförs av de som påpekar att det inte enbart handlar om att vara snabbt klar: även elever som arbetar långsammare kan ha kapacitet att göra svårare saker, och om denna möjlighet enbart finns för "snabba" så kan man glömma bort andra elever.

Sammantaget verkar majoriteten av Nackaeleverna nöjda eller mycket nöjda med sina år i grundskolan i Nacka. I undersökningen med studenter, för boken Skola och begåvning, var det klart större variation mellan hur olika personer hade upplevt sin skolgång. Den kritik som framförs av Nackaeleverna är förhållandevis mild och förslagen som ges handlar oftast om att förbättra något som fungerar rimligt. Detta gäller både faktisk stimulans från skolan och lärarna och lärarnas intresse för och inställning till begåvade elever. Bland elever i allmänhet som får goda resultat (och/eller anses vara särskilt begåvade) är det inte ovanligt att det finns större missnöje med understimulans och att skolan är för enkel. Det bör dock noteras att det är svårt att veta om man jämför exakta målgrupper i olika undersökningar eftersom det inte finns någon exakt definition på vad som menas med "särskilt begåvad".

Bland de Nackaskolor som det finns mer än ett fåtal svar från går det inte att hitta några direkta trender mellan skolor där elever har upplevt sin skolgång bättre eller sämre. Svaren är ganska jämnt fördelade, i den mån det finns flera. Det finns inga genomgående tillkortakommanden att peka på.

Det är fler flickor än pojkar som har medverkat, 26 flickor och 8 pojkar, så det är svårt att säga om det finns några skillnader mellan hur barn av olika kön upplever grundskolan. Baserat på insamlat material är skillnaderna små.

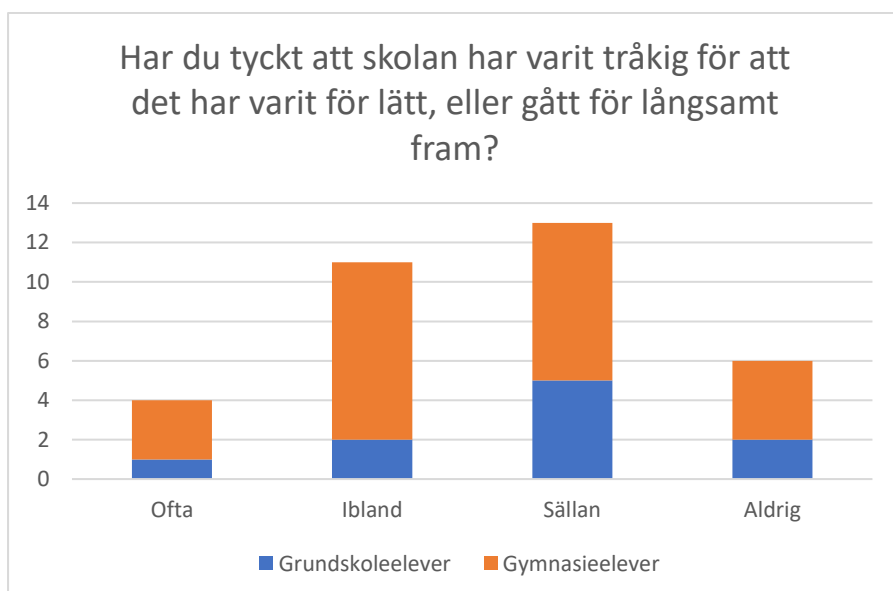
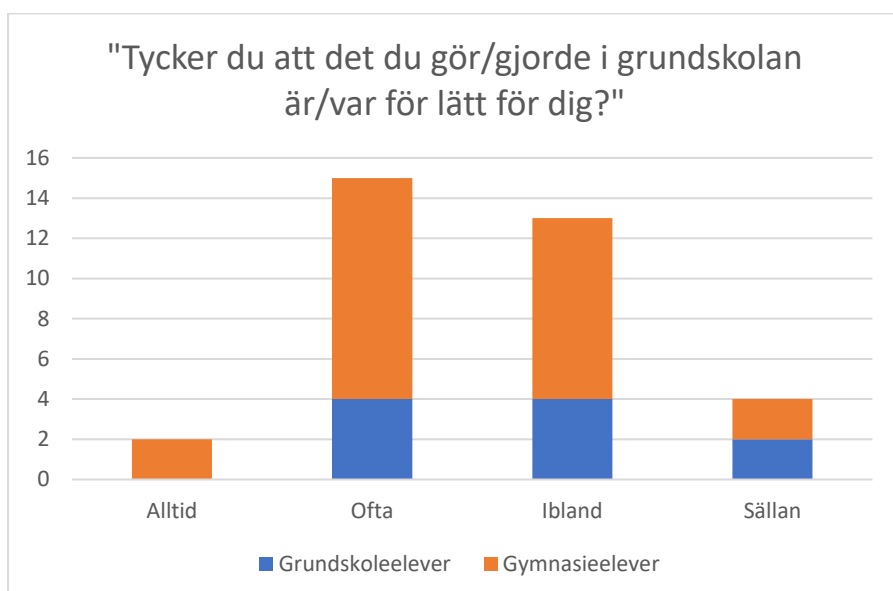
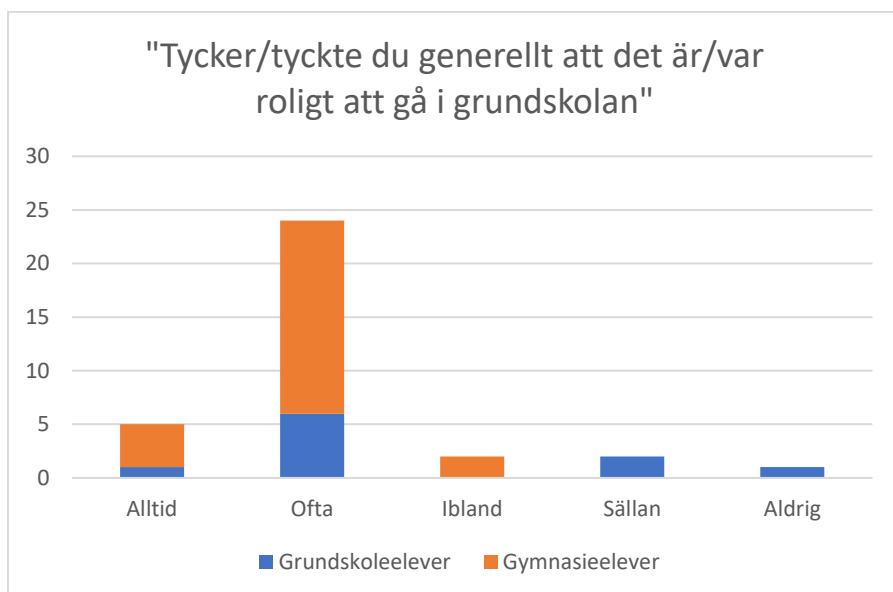
En Nackaelev sa "Jag har inte haft några dåliga upplevelser i skolan, jag har inte haft svårt att hinna med, inte varit mobbad, jag har haft lätt att komma överens med lärare, och haft kompisar och tyckt att det var kul att lära mig mycket olika saker." En sådan skolgång önskar man alla elever.

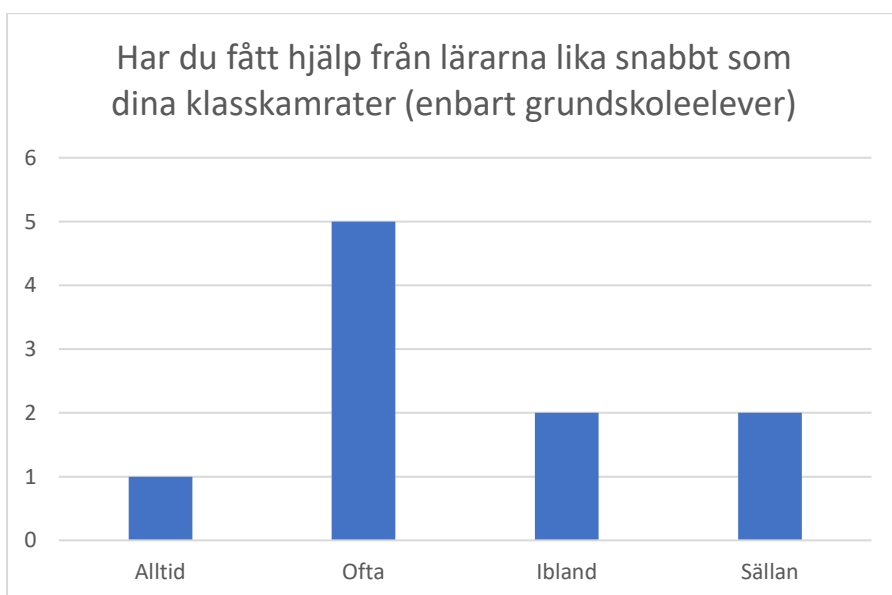
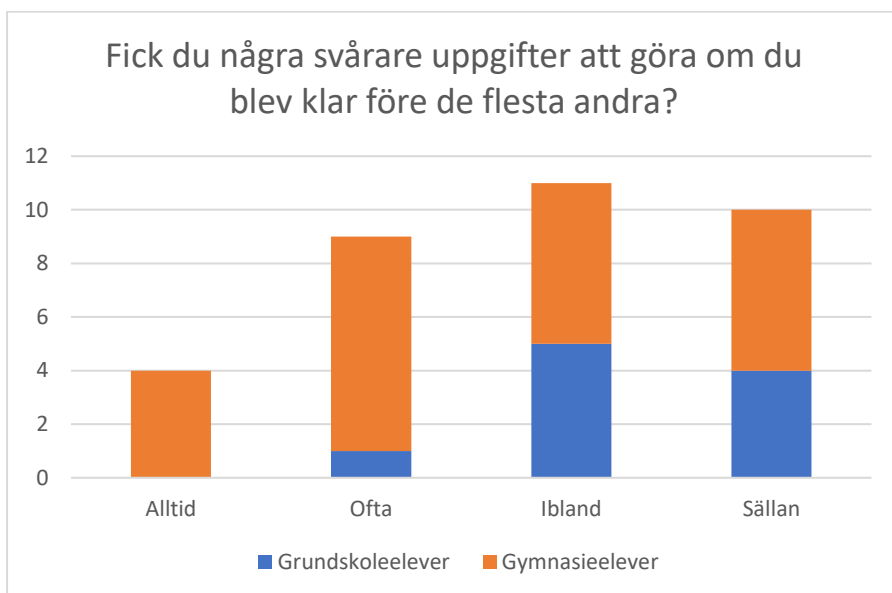
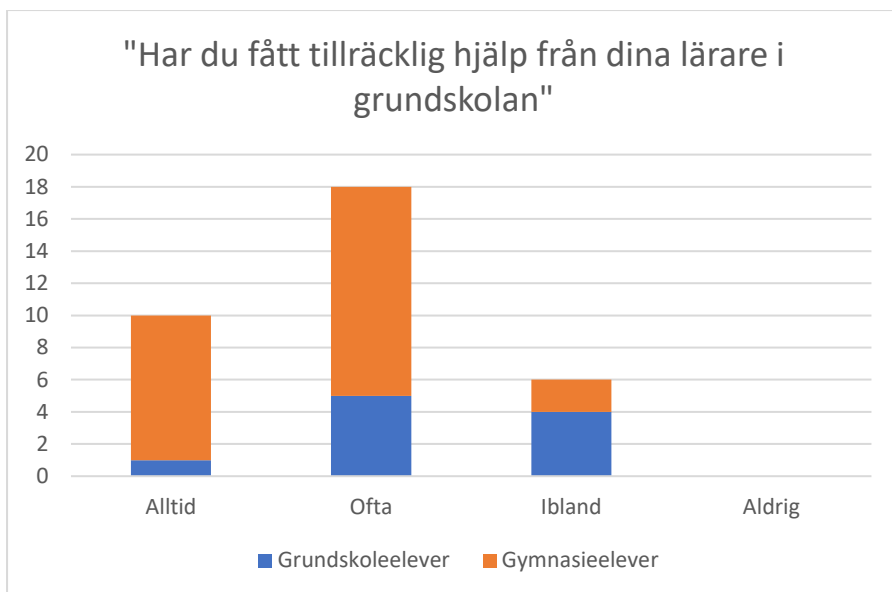
Referenser

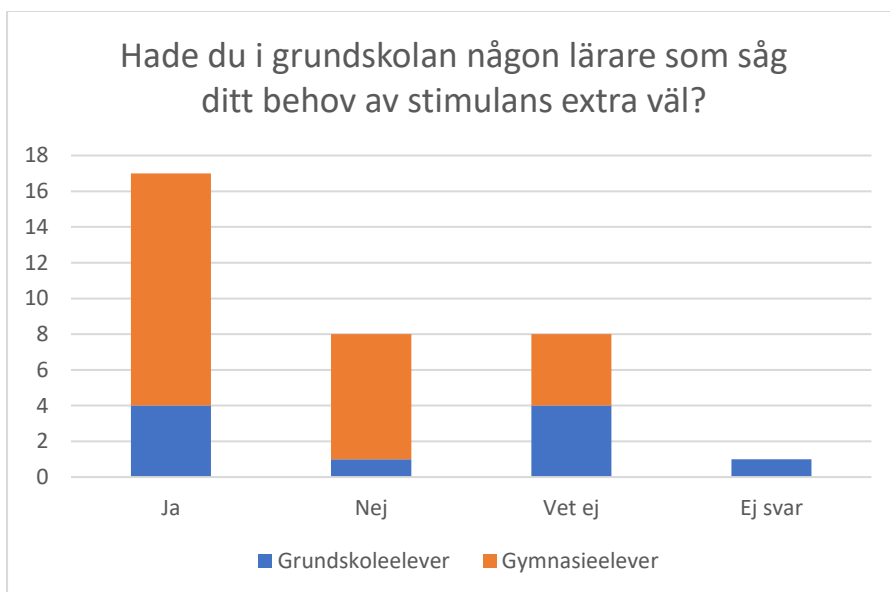
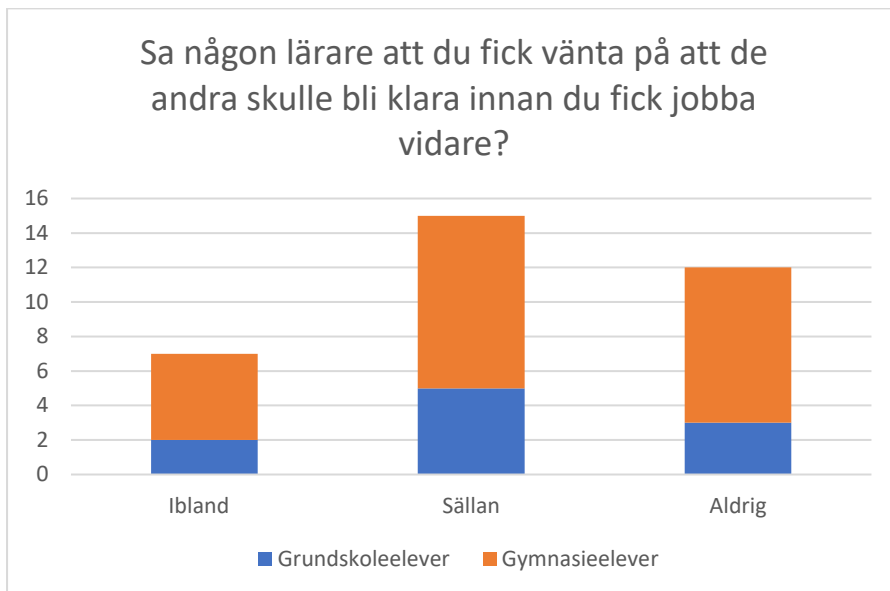
- Gross, M. U. M. (2006). To group or not to group: Is that the question? I: C. M. M. Smith (red.), *Including the gifted and talented: Making inclusion work for more gifted and able learners*, s. 119–137. Routledge.
- Guez, A., Peyre, H., Le Cam, M., Gauvrit, N. & Ramus, F. (2018). Are high-IQ students more at risk of school failure? *Intelligence* 71, s. 32-40.
- Ingvar, M. & Eldh, G. (2014). *Hjärnkoll på skolan*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Laine, Sonja. (2016). *Finnish elementary school teachers' perspectives on gifted education*. Avhandling. University of Helsinki.

- McCoach, D. B. & Siegle, D. (2007). What predicts teachers' attitudes toward the gifted? *Gifted Child Quarterly*, 51(3), s. 246–255.
- Melander, Åsa. (2021) *Skola och begåvning Intervjuer 1995-2020*. Studentlitteratur.
- Persson, Roland S. (1997). *Annorlunda Land Särbegåvnings psykologi*. Almqvist & Wiksell.
- Persson, R. S. (2014). Särbegåvning: Ett differentierat fenomen med sociala konsekvenser. *Socialmedicinsk tidskrift*, 91(2), s. 139–151.
- Persson, R. S. (2016). Human nature The unpredictable variable in engineering the future. I: D. Ambrose & R. J. Sternberg (red.): *Giftedness and talent in the 21st century*, s. 65-80. Sense Publishers.
- Stephen, Martin & Warwick, Ian. (2015). *Educating the more able student: what works and why*. SAGE Publications.
- Skolverket (2012). *Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen*. Rapport 379. Stockholm: Skolverket.
- Ullén, Fredrik. (2016). *Inläring, kreativitet och flow*. Föreläsning vid Växjökonferensen, Nationell mötesplats för skol- och utbildningsfrågor. 27 januari 2016.
- Weeds, John I. (2013). *Tending the tall poppy: An investigation into secondary pupils' experience of education for the highly able*. Avhandling. University of Roehampton and Kingston University.

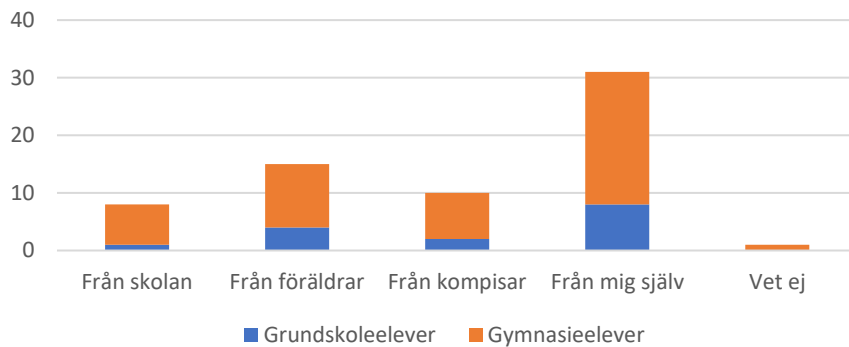
Appendix: Samtliga enkätfrågor och svar

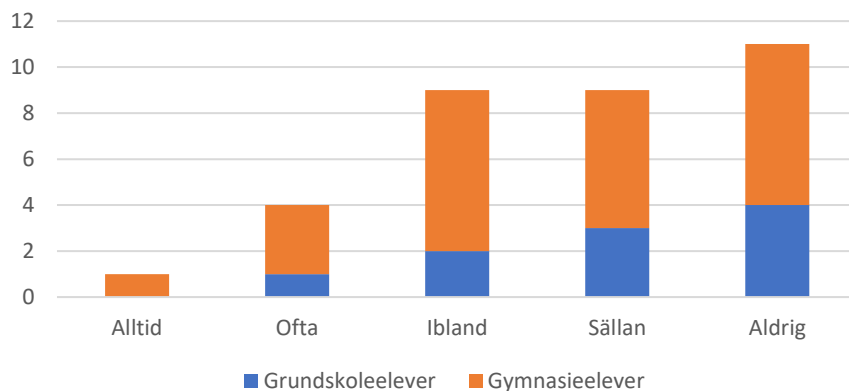

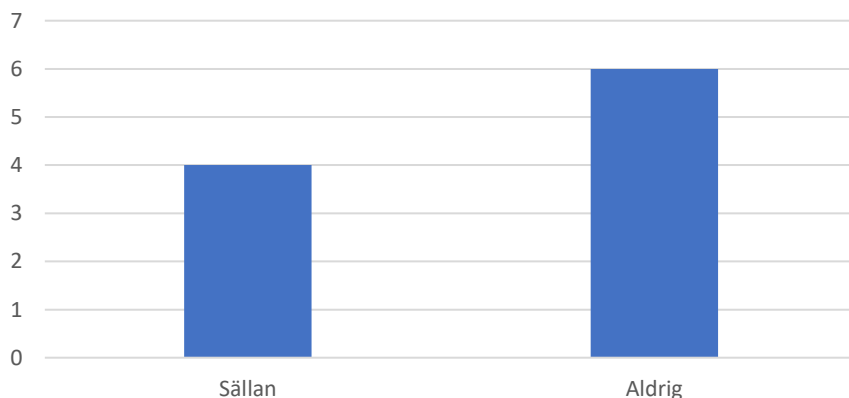
"Har du känt press från någon att du måste få bra resultat i skolan" eller "Kände du press från någon att du måste få bra resultat i grundskolan"

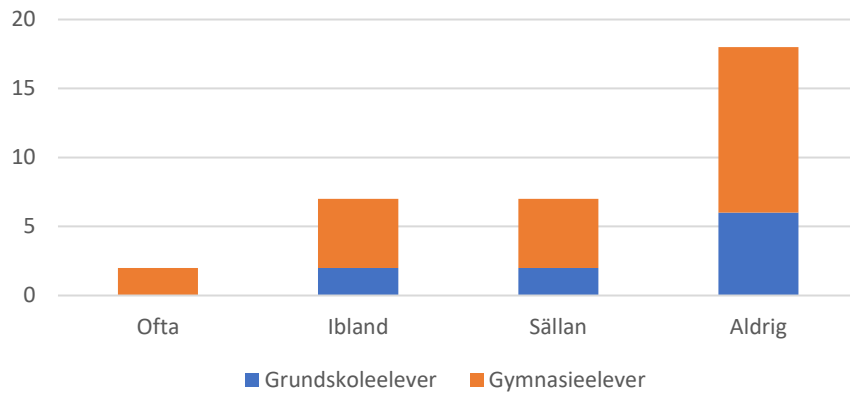
"Har du känt dig utanför i grundskolan för att du kan/kunde mer, eller lär dig lättare, än de flesta andra?"

Har det någon gång känts som ett problem att du kan mycket eller att du blev klar snabbt?
(enbart grundskoleelever)

Har du någon gång valt att inte göra något så bra du kan för att det har känts jobbigt att du ofta får bra resultat?

Får du mer stimulans att lära dig mer i gymnasiet än i grundskolan? (enbart gymnasieelever)

